

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.1(477.7)

С.В. АНІСКЕВИЧ,

*старший викладач кафедри фізичної культури, спорту та здоров'я
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» (м. Дніпропетровськ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНИ

В роботі висвітлено особливості професійної підготовки та діяльності майбутніх викладачів фізичного виховання. На основі вивчення специфіки роботи викладачів фізичного виховання запропоновано оптимізовані форми підготовки викладачів для вищих навчальних закладів.

Ключові слова: фізична культура, професійна підготовка, вищий навчальний заклад, викладач фізичного виховання.

Актуальність. Фізичне виховання у загальноосвітній школі вищому навчальному закладі є невід'ємною частиною формування загальної і професійної культури особистості сучасного фахівця, системи гуманістичного виховання студентів. Як навчальна дисципліна вона обов'язкова для всіх спеціальностей, є також засобом формування всебічно розвиненої особистості, оптимізації фізичного і фізіологічного стану студентів у процесі професійної підготовки.

Роль фізичного виховання та інших форм спрямованого використання фізичної культури у ВНЗ багатогранна. Технічний прогрес, стрімкий розвиток науки і дедалі зростаюча кількість нової інформації, необхідної сучасному фахівцю, роблять навчальну працю студента все більш інтенсивною, напруженою. Відповідно зростає значення фізичної культури як засобу оптимізації режиму життя, активного відпочинку, збереження і підвищення працездатності студентів протягом усього періоду навчання у виші. Поряд з цими засобами фізичної культури забезпечується загальна і спеціальна фізична підготовка стосовно до умов майбутньої професії. Удосконалення процесу професійної підготовки викладача фізичного виховання як організатора фізкультурно-спортивної роботи потребує детального вивчення специфічних особливостей змісту і структури необхідних професійних знань, умінь та навичок, педагогічних особливостей організаційної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі.

Поняття «професійна підготовка» нерозривно пов'язане з поняттям «професійна освіта». Сучасне суспільство розвивається бурхливими темпами за рахунок інформатизації, тому педагогічні технології оновлюються відповідно до темпів інформатизації і значно випереджають знання працюючої частини людства. У зв'язку з цим, на думку С.О. Сисоевої та Т.Б. Поясок, «сучасним фахівцям потрібно постійно оновлювати і поглиблювати свої професійні знання..., оновлювати систему неперервної професійної освіти, яка є засобом постійного професійного і особистого розвитку людини і рушієм розвитку її творчого потенціалу» [1, с. 223–227].

Різноманітність професійних обов'язків і велике вольове напруження, яке доводиться відчувати викладачу фізичної культури, ставить його професію в ряд найважчих і найсклад-

ніших спеціальностей людини. З одного боку, він виступає як «чистий» учитель, проводячи уроки, а з іншого – як організатор процесу фізичного виховання, спрямовуючи зусилля всіх учасників цього процесу на досягнення єдиної мети [2, с. 34].

Метою нашої статті є аналіз особливостей та специфіки професійної підготовки та діяльності викладачів фізичного виховання.

Методи дослідження – аналітичні.

Виклад основного матеріалу. Викладач фізичної культури – це фахівець у галузі фізичної культури і спорту, який організовує та здійснює навчально-виховну роботу з учнями шкіл та студентами вищих навчальних закладів. Діяльність викладача вищого навчального закладу має свої особливості, адже відбувається у незвичайних умовах, порівняно з діяльністю інших викладачів. Насамперед це специфіка проведення занять, які проходять не в навчальному кабінеті, а у спортивному залі або на свіжому повітрі (спортивний майданчик, стадіон тощо), з використанням спеціального або нестандартного спортивного обладнання та інвентарю. Суттєвою відмінністю професійної діяльності викладача фізичної культури є руховий компонент (необхідність демонстрації фізичних вправ, виконання фізичних рухів разом із групою, страхівка учнів під час виконання вправи), тобто всебічна підготовленість викладача з видів спорту, передбачених шкільною програмою.

Специфічні особливості має мовленнєвий компонент діяльності вчителя фізичної культури, оскільки відбувається значне навантаження на голосові зв'язки, тому що команди подаються чітко, «командним голосом», на фоні дитячих вигуків. Відомо, що мовлення на уроці фізичної культури впливає не тільки на свідомість, а й на відчуття учнів. Умілою подачею команди вчитель може підкреслити характер руху (м'який, плавний, різкий), за допомогою тону її звучання (наказовий, переконливий тощо) регулювати рівень фізичних зусиль і викликати тим самим зворотну реакцію учнів. Для того, щоб на уроці досягти певного емоційного стану, викладач повинен змінювати тон мовлення. Він може бути святковим, урочистим (при підбитті підсумків змагань, на спортивних вечорах, святах), задушевним (при індивідуальних бесідах), радісним або сумним (після перемоги або поразки), обуреним (при різних порушеннях) [3, с. 24].

Специфічні особливості роботи викладача фізичної культури:

- використання спеціальних засобів фізичної культури і спорту: фізичних вправ, оздоровчих сил природи, гігієнічних факторів;
- організація роботи спортивних секцій, тренування збірних команд з різних видів спорту;
- планування фізкультурно-спортивних заходів та забезпечення їх проведення на належному рівні;
- різноманітна і складна обстановка при проведенні занять з окремих розділів навчальної програми;
- контроль за високою руховою активністю учнів на уроці;
- постійне візуальне спостереження за правильністю виконання завдань з метою запобігання травмам і перевантаженням;
- раціональне використання часу, відведеного для занять за будь-яких погодних умов;
- одночасне керівництво і контроль за роботою декількох підгруп на різних спортивних снарядах;
- своєчасне забезпечення допомоги і страхівки при виконанні важких фізичних вправ;
- використання численного спортивного інвентарю і обладнання без ризику для здоров'я;
- залучення всіх учнів до виконання фізичних вправ одночасно;
- робота з різними віковими групами учнів в один день послідовно (урочна форма роботи) або одночасно (позакласні та позашкільні заходи);
- робота з великою кількістю учнів різного віку (масові заходи);
- підбір фізичного навантаження з урахуванням індивідуального і вікового рівня розвитку учнів, стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку, а також рівня їх фізичної підготовленості;
- відповідальність за здоров'я та життя учнів;
- наявність вольового, командного голосу, володіння спеціальною термінологією.

Відповідно до специфіки педагогічної діяльності викладача фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи у навчальному закладі, його професійні функції мають особливі прояви та ознаки. Аналіз наукової та методичної літератури [5, с. 52; 3, с. 58; 6, с. 96] дав нам змогу виокремити як пріоритетні такі функції:

– *освітньо-просвітницька* – полягає у передаванні учням спеціальних знань і умінь. Базується на уміннях: вести пізнавальну діяльність з метою збільшення професійних знань і умінь, подавати навчальний матеріал у доступній для учнів формі;

– *виховна* – забезпечує формування моральних, вольових якостей особистості школяра, становлення звички займатися фізкультурно-спортивною діяльністю. До цієї функції належить такі уміння: передбачати наслідки виховного впливу педагогічного процесу, прогнозувати розвиток певних якостей школяра;

– *оздоровча* – передбачає використання в навчально-виховному процесі різноманітних засобів фізичної культури та спорту, спрямованих на гармонійний фізичний розвиток, підвищення працездатності, покращання фізичного, психічного, розумового здоров'я та формування здорового способу життя школярів. Виражається в умінні підбирати вправи, дозувати навантаження відповідно до вікових особливостей, статі, рівня фізичної підготовленості, формувати здоровий спосіб життя підрастаючого покоління;

– *рухова* – полягає у використанні в навчально-виховному процесі спеціальних засобів фізичної культури та спорту, спрямованих на підвищення загальної фізичної підготовки, розвиток фізичних якостей та розширення обсягу рухових умінь та навичок. Базується на умінні: технічно правильно виконувати фізичні вправи, методично правильно розвивати фізичні якості учнів і навчати їх технічним елементам;

– *проектувальна* – базується на перспективному, поточному та оперативному плануванні фізкультурно-спортивної роботи з урахуванням поставленої мети. Проявляється в умінні здійснювати вибір навчального матеріалу, засобів і методів навчання згідно із завданнями уроку та фізкультурно-спортивних заходів, відповідно до вікових, гендерних та індивідуальних особливостей учнів;

– *конструктивна* – передбачає вибір і створення прийнятої методики проведення різних форм фізкультурно-спортивних занять. До цієї функції належать такі уміння: постановка мети, розробка завдань навчально-виховного процесу, підбір засобів, методів, методичних прийомів, передбачення результатів фізкультурно-спортивної діяльності;

– *управлінсько-організаторська* – полягає в організації матеріальної бази для фізкультурно-спортивних занять і заходів, учнівського колективу, організації та проведенні різноманітних форм фізкультурно-спортивних заходів; у методичному управлінні навчально-виховним процесом. Уміння, що належать до цієї функції, передбачають: уміння організувати та забезпечити необхідним обладнанням та інвентарем фізкультурно-спортивну роботу у школі, уміння організувати учнів та формувати їх колектив для ефективної діяльності у спортивних секціях та різних фізкультурно-спортивних заходах, здійснювати контроль за виконанням завдань, забезпечити санітарно-гігієнічні вимоги та заходи безпеки школярів під час занять, управляти педагогічним процесом тощо;

– *гностична* – передбачає володіння вчителем науковим методом дослідження педагогічних явищ. До цієї функції належать такі уміння: вивчення змісту і способів впливу на учнів на основі розуміння їх внутрішнього стану, вікових і індивідуальних особливостей школярів, особливостей процесу і результатів власної діяльності, її недоліків і переваг, навчати учнів прийомів самоконтролю та визначати свій фізичний розвиток; спостерігати, аналізувати, робити висновки під час проведення фізкультурно-спортивних заходів; аналізувати науково-методичну літературу з фізичної культури і спорту;

– *комунікативна* – спрямована на встановлення формальних і неформальних взаємовідносин з учнями, батьками, учителями-предметниками, керівництвом школи, учителями фізичної культури інших навчальних закладів, зв'язок із фізкультурно-спортивними організаціями та об'єднаннями. Для реалізації цієї функції студент повинен оволодіти такими уміннями: управляти, регулювати, спрямовувати і розвивати взаємовідносини із зазначеним оточенням, надавати інформацію у процесі взаємодії з учнями тощо;

– *адміністративно-господарська функція* реалізується через матеріальне забезпечення процесу фізичного виховання. Проявляється: в умінні придбання та ремонту

фізкультурно-спортивного обладнання та інвентарю, створення і здійснення благоустрою пришкольніх спортивних майданчиків, забезпечення туристичних походів і багато іншого [4, с. 60; 6, с. 98].

Організаторська діяльність викладача фізичної культури спрямована на організацію учнівського колективу, його об'єднання і націлювання на виконання навчальних завдань; уміння керувати темпом уроку, підтримувати дисципліну; уміння своєчасно оцінити педагогічну ситуацію і прийняти правильне рішення; матеріально-технічне забезпечення навчального процесу (розміщення інвентарю й устаткування в спортивному залі); організацію власної діяльності і поведінки під час безпосередньої взаємодії з учнями та студентами на уроках і позаурочних заняттях (розподіл робочого часу, інструктаж, контроль, дозування навантажень). Важливо, що організаторська діяльність протягом уроку фізичної культури проявляється по-різному. По-перше, вона реалізується в передаванні навчальної інформації вчителем (визначення завдань уроку, пояснення і демонстрація техніки виконання фізичних вправ). По-друге, організаторська діяльність проявляється у поведінці вчителя при виборі оптимального місця для проведення уроку, в ефективності пересувань по залу з метою керівництва класом, контролю за виконанням завдань, своєчасному наданні допомоги і страховки, дотримання правил безпеки. По-третє, вона реалізується в управлінні діяльністю учнів при шиківанні та перешиківанні на місці і в русі. Нарешті, викладач повинен передбачити основні прийоми активізації учнів для збільшення моторної щільності уроку (заняття), запобігання травмам, оптимального співвідношення й органічної єдності застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання, оздоровчого і виховного впливу наступного уроку [3, с. 22].

Аналіз наукових праць свідчить, що викладач фізичного виховання повинен органічно поєднувати різноманітні види професійно-педагогічної діяльності для раціонального сполучення навчального процесу з виховною і спортивною роботою. За результатами дослідження А. Тіняков виділяє такі взаємозалежні види професійної діяльності спортивних педагогів:

Перспективно-діагностична. Виявляється в підборі абітурієнтів, психолого-педагогічному обстеженні спортсменів, що вступили до ВНЗ, урахуванні соціальних, культурних і сімейних факторів, оцінюванні і прогнозі великого числа показників, пов'язаних з багаторічним спортивним удосконаленням. Перспективно-діагностична діяльність є постійною в часі і визначає подальші перспективи спортивної і професійної підготовки учнів.

Орієнтаційно-прогностична. Виражається в умінні визначати конкретні цілі і завдання поточного моменту педагогічного процесу, зіставляти з навчально-тренувальним процесом, прогнозувати результати конкретних дій і впливів. Основні результати виявляються в гармонії розвитку учня, реалізації його здібностей у спорті.

Конструктивно-проектувальна. Полягає в проектуванні і реалізації освітнього середовища, системи спортивної підготовки, виховання. Форми проведення: змагання, свята, тижні виду спорту, педагогічні ради, професійні семінари, обмін педагогічним досвідом.

Організаторська. Пов'язана із залученням учнів в освітній процес і стимулюванням їхньої активності. Засоби: залучення учнів до організації і проведення творчих вечорів, загальноклубної діяльності, наділення учнів відповідальністю за доручені завдання, вивчення особистостей і традицій спортивного колективу, його історії та інше.

Інформаційно-пояснювальна. Призначена для передавання учням знань, формування в них сучасних, світоглядних, морально-естетичних ідей.

Комунікативно-стимулююча. Включає моральну культуру, особисту привабливість, вміння встановлювати і підтримувати доброзичливі стосунки з учнями, вміння спонукати їх до діяльності.

Аналітико-оціночна. Включає аналіз процесу навчання і виховання у всіх аспектах, порівняння досягнутих результатів з цілями і задачами, зіставлення своєї роботи з досвідом колег.

Дослідницько-творча. Включає творчий підхід до всіх питань професійної діяльності, самоосвіти, осмислення, а також творчий розвиток освітнього процесу в навчальному закладі та у спортивному тренуванні [7, с. 122–124].

С.О. Сисоева наголошує, що «професійну освіту можна віднести до сфери загальнонаціональних інтересів. Її пріоритетами у сучасному суспільстві повинні бути: системні підхо-

ди і рішення; цінності світової і вітчизняної культури; гуманістична мораль; громадськість; світоглядні погляди і методологічні рішення, спрямовані на формування нових поколінь фахівців, здатних до творчої, професійно-відповідальної діяльності фахівців, які б були найвищим надбанням суспільства і держави» [8, с. 19-20].

Аналіз педагогічної літератури, проведений Р.П.Карпюком, засвідчив наявність точки зору про те, що «фізична культура», як й інші складові культури суспільства, унікальна. Так, на думку В.К. Бальсевича, її феноменальність полягає у винятковій функції поєднання соціального і біологічного в людині. Саме у зв'язку з цим фізична культура є споконвічною, фундаментальною складовою культури, що формується в людині. Науковці Ю.Ф. Курамшин і В.І. Попов, за ствердженням автора, визначають поняття «фізична культура» як вид культури, що являє собою специфічний процес і результат людської діяльності, засіб фізичного удосконалення людей для виконання ними своїх соціальних обов'язків.

Висновки. Отже, на відміну від інших учителів, учитель фізичної культури, окрім викладання своєї дисципліни, займається організацією фізкультурно-спортивної діяльності школярів у позаурочний час. Тому успіх його діяльності як організатора фізкультурно-спортивної роботи залежить від ступеня оволодіння ним певним обсягом знань, умінь і навичок. Діяльність шкільного організатора – процес багатограний, в якому вирішуються певні професійні завдання: вчитель керує спортивним колективом, організовує, забезпечує виховний і навчально-тренувальний процес. Успіх діяльності залежить від індивідуалізації його впливу на вихованця. Проявляючи свої індивідуальні здібності в діяльності, спортивний організатор часто виступає як психолог, адміністратор, лікар, батько або мати [6, с. 35].

Перспективи подальших пошуків у цьому напрямі полягають у вирішенні завдань формування та удосконалення виявлених знань, умінь і навичок у майбутніх вчителів фізичного виховання, а також в удосконаленні форм та методів навчального процесу на факультеті фізичного виховання. Водночас недостатнє вивчення специфіки роботи вчителя фізичного виховання потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Сисоєва С.О. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищ. навч. закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання / С.О. Сисоєва, Т.Б. Поясок. – К.: Міленіум, 2005. – С. 223–227.
2. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: навч. посіб.: в 2 ч. Ч. 2 / Б.М. Шиян, І.О. Омеляненко. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – С. 34, 58.
3. Карченкова М.В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / М.В. Карченкова. — Переяслав-Хмельницький. – 2006. – С. 22, 24.
4. Гогунів Е.Н. Психология физического воспитания и спорта: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.Н. Гогунів, Б.И. Мартыанов. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – С. 60.
5. Граф А.Г. Повышение эффективности подготовки учителя физического воспитания к организации внешкольной спортивно-массовой работы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія и методика физического воспитания и спортивной тренировки (включая методику лечебной физкультуры) / А.Г. Граф. – Ленинград. – 1983. – С. 52.
6. Максимчук Б.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно-масової роботи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Б.А. Максимчук. – Вінниця, 2007. – С. 35, 96, 98.
7. Тіняков А. Зміст професійної діяльності вчителів спорту (тренерів) в освітніх спортивних закладах / А. Тіняков // Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх» у контексті європейської інтеграції України: Матеріали Міжн. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2004. – С. 122–124.
8. Сисоєва С.О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: [Монографія] / Світлана Олександрівна Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – С. 19–20.
9. Теория и методика физического воспитания: Общие основы теории и методики физического воспитания: в 2 т. Т. 1. / под ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – С. 11.

References

1. Sysoieva, S.O., Poiasok, T.B. (2005). *Psykhohohiia ta pedahohika: Pidruchnyk dlia studentiv vysch. navch. zakladiv nepedahohichnoho profiliu tradytsijnoi ta dystantsijnoi form navchannia* [Psychology and Pedagogy: Textbook for Students of Higher. teach. non-teaching institutions account traditional and distance learning]. Kyiv, Millennium, pp. 223-227. (In Ukrainian).
2. Shyian, B.M., Omelyanenko, I.O. (2012). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkolariv* [Theory and methods of physical education students]. Part 2. Ternopil, Educational book Bogdan Publ., pp 34, 58 (In Ukrainian).
3. Karchenkova, M.V. (2006). *Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti majbutnikh uchyteliv fizychnoi kul'tury do profesijnoi diial'nosti* [Pedagogical conditions of formation of future physical training teachers to the profession]. *Diss. Cand.ped.nauk. 13.00.04* [Thesis for a candidate s degree 13.00.04]. Pereyaslav-Khmel'nitsky, pp. 22, 24. (In Ukrainian).
4. Gogunov, E.N., Mart'janov, B.I. (2000). *Psihologija fizicheskogo vospitaniia i sporta* [Psychology of physical education and sport]. Moscow, Publishing Center 'Academy', p. 60. (In Russian).
5. Graf, A.G. (1983). *Povyshenie jeffektivnosti podgotovki uchitelja fizicheskogo vospitaniia k organizacii vneshkol'noj sportivno-massovoj raboty* [Increase of the effectiveness of Physical Training Teacher Preparation for organization of extraclass sports activities]. Synopsis Diss. candidate of pedagogical sciences. Leningrad, pp. 52. (In Russian).
6. Maksymchuk, B.A. (2007). *Pidhotovka majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do orhanizatsii sportyvno-masovoi roboty* [Training of primary school teachers in the organization of mass sports]. Thesis for a candidate s degree. Vinnytsia, pp. 35, 96, 98. (In Ukrainian).
7. Tiniakov, A. (2004). *Zmist profesijnoi diial'nosti vchyteliv sportu (treneriv) v osvithnikh sportyvnykh zakladakh* [Contents of professional sports teachers (coaches) in educational institutions sports]. Proc. Int. scientific. and practical. Conf. 'Relevant problems of the movement 'Sport for All' in the context of European integration of Ukraine'. Ternopol, pp. 122-124. (In Ukrainian).
8. Sysoieva, S.O. (2008). *Osvita i osobystist' v umovakh postindustrial'noho svitu* [Education and identity in terms of post-industrial world]. Khmel'nitsky: HHPA, Pp. 19-20. (In Ukrainian).
9. Krucevich, T.Ju. (Ed.) (2003). *Teorija i metodika fizicheskogo vospitaniia: Obshhie osnovy teorii i metodiki fizicheskogo vospitaniia* [Theory and methodology of physical training: General Principles of the theory and methodology of physical training]. In 2 vol., Vol. 1, Kyiv, Olimpijskaja literatura Publ., p. 11. (In Russian).

В работе освещены вопросы профессиональной подготовки и деятельности будущих учителей физического воспитания. На основе изучения специфики работы преподавателя физического воспитания предложены оптимизированные формы подготовки преподавателей для высших учебных заведений.

Ключевые слова: физическая культура, профессиональная подготовка, высшее учебное заведение, преподаватель физического воспитания.

The paper highlights the formation and improvement of revealed knowledge and skills of the teachers of physical education, improvement of forms and methods of educational process at the faculty of physical education. On the basis of the specifics of the teacher's of physical education work optimized forms of teacher training for higher education institutions are suggested.

Key words: physical education, vocational training, higher education institution, the modern specialist in student education.

Одержано 12.01.2016.